

VIDOJE MILADINOVIC

asistent Pravnog
fakulteta u Nišu

SMRTNA KAZNA U NAŠEM ZAKONODAVSTVU I SUDSKOJ PRAKSI TOKOM PROTEKLIH 30 GODINA

Smrtna kazna vodi svoje poreklo još iz vremena najranijeg ljudskog društva. U početku ona nije imala pravni karakter, već se ispoljavala u obliku privatne reakcije. Država, koja je mnogo kasnije nastala, usvojila je ovaj oblik kažnjavanja i zadržala ga do danas štiteći interese vladajuće klase.

Objekt smrtne kazne bio je različit, od kažnjavanja odraslih pa do maloletnih, umobolnih i životinja. Uporedo sa svojim jačanjem država je sve više proširavala smrtnu kaznu, od odmazde za ubistvo i na ona dela koja su bila upravljena protiv njenog uređenja. Ovaj proces proširavanja smrtne kazne dobio je široke razmere u srednjovekovnim državama Zapadne Evrope. Razmera kažnjavanja ogledala se koliko u broju izvršnih smrtnih kazni, toliko i u delima koja su bila zaprećena smrtnom kaznom. Tako se u Francuskoj pre revolucije smrtna kazna mogla izreći za 115 krivičnih dela. U Engleskoj je u to vreme smrtna kazna bila predviđena za 160 krivičnih dela. Od 1748. do 1777. godine u jednom okrugu Bavarske bilo je osuđeno na smrt preko 11.000 ljudi. Nemački sudija Benedikt Karpzov ušao je u sve udžbenike krivičnog prava, jer je u svojoj sudskoj karijeri izrekao blizu 20.000 smrtnih kazni. London je nekad nazvan „gradom vešala”, jer je za vreme Henrija VII izvršeno 73.000 smrtnih kazni, a u vreme kraljice Elizabete ubijeno je 90.000 ljudi. Postoji još čitav niz podataka koji nam govore o psihozi koja je u to vreme vladala, a koja je sigurno predstavljala jednu od velikih zabluda čovečanstva, koja je stajala hiljade života nevinih.

Snažna kritika koju su pokrenuli filozofi, humanisti i prosvetitelji, a naročito predstavnici abolicionističkog pokreta (Bekarija i Sonnenfels) dovela je do smanjenja broja krivičnih dela zaprećenih ovom kaznom, a u pojedinim zemljama i do njenog ukidanja. Tako je danas, u najvećem broju slučajeva smrtna kazna predviđena alternativno uz kaznu lišenja slobode u doživotnom ili vremenskom trajanju. Pa i u slučajevima gde je predviđena kao jedina kazna, to nikako ne znači da je njeno izricanje i obavezno. Primenom opštih pravila o ublažavanju kazni umesto nje može se izreći kazna lišenja slobode. Veoma je mali broj krivičnih dela koja obavezno povlače izricanje smrtno kazne bez mogućnosti ublažavanja, a opšta je konstatacija da se ona već u odredbama posebnog dela krivičnog zakonika postavlja alternativno uz neku drugu kaznu. Imajući u vidu broj krivičnih dela zaprećenih smrtnom kaznom, kao i mogućnost njenog zamenjivanja,

danas se može smatrati da je njena obavezna primena svedena na minimalan broj slučajeva. To su, pre svega, najteži slučajevi ubistva, i posebno opasni napadi na spoljnu bezbednost države ili njen integritet¹⁾.

Na smrtnu kaznu, kao najtežu vrstu kazne, usmerena je i pažnja Organizacije Ujedinjenih nacija. Ujedinjene nacije preko posebnog organa (Ekonomsko — socijalnog veća) prate koliko se danas u svetu izriče smrtna kazna, na kojim područjima se oživljava njena primena, gde se ona ukida itd. Međutim, delatnost OUN u pogledu smrtne kazne, na svodi se samo na registraciju broja izrečenih smrtnih kazni, već je njena delatnost znatno šira. Tako je OUN jednom svojom rezolucijom br. 2392 (XIII) od 1969. godine pozvala sve države da obezbede najveću moguću opreznost odnosno garancije za optuženog u kapitalnim stvarima u zemljama gde je smrtna kazna zadržana, predviđajući: a) da osoba osuđena na smrt ne sme biti lišena prava žalbe na više sudске organe, ili na molbu za pomilovanje, ili odlaganje izvršenja i b) smrtna kazna se ne sme izvršiti dok postupak žalbe ili pomilovanja ili odlaganja izvršenja ne protekne. Dakle, delatnost Organizacije Ujedinjenih nacija je značajna i korisna, jer ona nastoji da pokaže stvarno stanje smrtne kazne u svetu danas, da naglasi svu osetljivost pitanja koje prati ovu najtežu kaznu, i da istovremeno sugerira najveće moguće garancije prilikom primene ove izuzetne kazne.

Naše socijalističko društvo nastoji da razvije svoje humano krivično pravo i izgradi sistem izvršenja kazni koji će surovost svesti na najmanje moguću meru. Mi zato ne odbacujemo ni ranije krivično — pravna shvatanja, od kojih se ona progresivnija pojavljuju još u XVIII veku i stalno se šire i razvijaju. Takođe mi usvajamo i neke najnovije koncepcije. Tako se neprekidno reformiše krivično pravo. Tendencija razvitka našeg krivičnog prava jeste smanjenje represivnih krivičnih sankcija i stalno uvođenje onih sankcija koje imaju vaspitni i preventivni karakter. Dakle, sve je ovo doprinelo da se smrtna kazna ne smatra najvažnijom kaznom, već samo kao izuzetak u našem sistemu kazni.

Danas se smrtna kazna sve manje primenjuje i u drugim zemljama gde još stoji, a u preko 25 zemalja je došlo do njenog ukidanja²⁾. Sve više prevladava shvatanje da je ova kazna nehumana,

¹⁾ Dr. Ljubiša Lazarević: Kazne i mere bezbednosti u savremenom krivičnom pravu, Beograd, 1969. god., str. 45.

²⁾ Zemlje u kojima je de jure ukinuta smrtna kazna (u zgradi godina poslednjeg ukidanja smrtne kazne) su: Črčka (1862), Venecuela (1863), San Marino (1865), Portugaliya (1867), Holandija (1870), Švajcarska (1874), Ekvador (1897), Norveška (1905), Urugvaj (1907), Kolumbija (1910), Švedska (1921), Dominikanska Republika (1924), Argentina (1922), Danska (1930), Meksiko (1931), Island (1940), Italija (1944), Austrija (1945), Finska (1949), Savezna Republika Nemačka (1949), Grenland (1954), Novi Zeland (1961), Australija (1968), Vatikan (1969), Velika Britanija (1970), Sjedinjene Američke Države (ukinuta u devet država, suspendovana je 1972. godine presudom Vrhovnog suda kao neustavna za celo područje SAD).

Ima zemalja u kojima je smrtna kazna ukinuta de fakto, kao što su: Belgija (1867), Luksemburg (1874), Monako (1874). Naime, u tim i još nekim zemljama smrtna kazna postoji u registru kazni, ali se uopšte ne izriče.

nepravедna, neopoziva i nepopravljiva, te da kao takva donosi više štete nego koristi. Međutim, da li će smrtna kazna postojati ili će biti ukinuta, zavisi pre svega od shvatanja datog društva o tome da li mu je ona potrebna ili ne u datom vremenu radi zaštite od najtežih oblika kriminaliteta.

Diskusija u vezi sa smrtnom kaznom u našem krivičnom pravu vođena je u više mahova. Skoro opšte je mišljenje da sa gledišta socijalističkog humanizma i vere u popravku čoveka smrtna kazna kao nepopravljiva, ne odgovara socijalističkom društvu. Međutim, s obzirom na to da u sadašnjim uslovima izgradnje socijalizma kada u našem društvu postoji jedan broj bezobzirnih ljudi koji svoje interese postavljaju iznad društvenih interesa i mogućnosti prodiranja kriminalnih elemenata spolja, zadržavanje smrtno kazne u našem kaznenom sistemu pokazuje se kao nužnost).

Smrtna kazna kao izuzetna vrsta kazne, egzistira od početka izgradnje našeg novog krivičnog zakonodavstva. Uredba o vojnim sudovima doneta maja 1944. godine od strane Vrhovnog štaba NOV predviđala je pored ostalih kazni i smrtnu kaznu, koja je izricana samo za teška krivična dela. Odmah posle rata u toku 1945. godine doneto je nekoliko posebnih krivičnih zakona (Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države, Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze, Zakon o zaštiti narodnih dobara i njihovom upravljanju, Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i Zakon o vrstama kazni) koji su predviđali mogućnost izricanja smrtno kazne. Opšti krivični zakon od 4. decembra 1947. godine („Službeni list FNRJ”, br. 106/47) u čl. 31 predviđao je smrtnu kaznu kao izuzetnu meru kažnjavanja. Broj slučajeva u kojima je predviđena smrtna kazna bio je znatno manji u odnosu na predhodne zakone.

Krivični zakonik od 2. marta 1951. godine („Službeni list FNRJ”, br. 13/51), sa kasnijim izmenama i dopunama, predviđa u svom kaznenom sistemu i smrtnu kaznu (čl. 27), ali samo kao izuzetnu meru kažnjavanja za najteža krivična dela protiv naroda i države, protiv čovečnosti i međunarodnog prava i protiv oružanih snaga, i pored toga, za kvalifikovano ubistvo i za ubistvo u vršenju razbojništva ili razbojničke krađe. Novelom Krivičnog zakonika od 1959. godine („Službeni list FNRJ”, br. 30/59), smrtna kazna je zamenjena kaznom strogog zatvora (20 godina) za najteže oblike pljačke i teškog dela protiv opšte sigurnosti. Smrtna kazna nije ni u jednom slučaju predviđena kao jedina vrsta kazne, dakle apsolutno, već alternativno uz kaznu strogog zatvora, tako da je sudu omogućen izbor između ove dve vrste kazne. Dalje, zakonik daje ovlašćenje sudu da u slučaju kad smatra da postoje uslovi za izricanje smrtno kazne može, ako za to postoje opravdani razlozi, istu zameniti kaznom strogog zatvora u trajanju od 20 godina

Uz izuzetnosti smrtno kazne naš Krivični zakonik predviđa razna ograničenja za njeno izricanje. Tako se ona ne može izreći bremenitoj ženi i licu koje je u vreme izvršenja krivičnog dela bilo maloletno. Lucu koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo 21 godinu

³⁾ Vidi dr Ljubiša Jovanović: Krivično pravo, Opšti deo, II izdanje, Beograd, 1973. god., str. 259.

(mlađe punoletno lice) smrtna kazna se može izreći samo za najteže oblike krivičnih dela protiv naroda i države i protiv oružanih snaga, naravno samo ak opostoje svi uslovi za izricanje smrtne kazne. Prema odredbama Krivičnog zakonika ukoliko je smrtna kazna izrečena, ona se ne može izvršiti nad osobom koja je teško telesno ili duševno bolesna, dokle ta bolest traje, a prema Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija, ona se ne može izvršiti ni nad bremenitom ženom, niti nad osobom koja je teško telesno ili duševno bolesna (čl. 102). Dalje, prema istom Zakonu, smrtna kazna se ne može izvršiti pre nego što se predhodno utvrdi da li nije ukinuta ili zamenjena aktom amnestije ili pomilovanja. Zakonik o krivičnom postupku takođe predviđa propise koji povećavaju procesne garancije okrivljenome, kad mu se sudi za krivična dela za koja se može izreći smrtna kazna. Prema ovim propisima, o stvari u kojoj je izrečena smrtna kazna mora da se sudi u tri stepena, tako da konačnu odluku uvek donosi Savezni sud Jugoslavije (ranije Vrhovni sud Jugoslavije).

Navedena ograničenja nalaze svoje opravdanje u tome što za najčešće oblike većeg broja krivičnih dela, prema dosadašnjoj praksi i prema realnim predviđanjima za budućnost, neće biti potrebno izricati smrtnu kaznu. Za neke najteže slučajeve, koji su vezani za ratno i mobilno stanje ili za druge osobite okolnosti, dozvoljava se mogućnost izricanja smrtne kazne ako postoje zakonom propisani uslovi.

Kroz jugoslovensko krivično zakonodavstvo dolazi do izražaja koncepcija, koja danas ima sve veći broj pristalica u svetu, da bude što je moguće manji broj izrečenih smrtnih kazni tj. da se ograniči primena smrtne kazne samo na izuzetne slučajeve. Tako su jugoslovenski sudovi opšte nadležnosti, sledeći izraženu koncepciju, izrekli smrtnu kaznu za sledeća krivična dela⁴⁾.

G o d.	Glava krivičnih dela prema KZ					UKUPNO
	X	XII	XX	XIII i XII	Ostale glave	
1952	24	20	14	—	12	70
1953	5	12	3	—	10	30
1954	2	3	2	—	4	11
1955	—	7	2	—	—	9
1956	—	5	—	1	6	12
1957	—	3	1	—	1	5
1958	—	3	6	—	6	15
1959	2	2	—	—	—	4
1960	—	1	—	—	2	3
1961	—	5	—	—	—	5
1962	—	4	—	—	—	4
1963	—	6	—	—	—	6
1964	—	1	—	—	—	1
1965	—	3	—	—	—	3
1966	—	4	1	—	—	5
1967	—	—	—	—	—	—
1968	1	—	1	—	—	2
1969	—	4	—	—	—	4
1970	—	2	1	—	—	3
1971	—	—	—	—	—	—
1972	—	4	—	—	—	4

⁴⁾ Prema podacima Statističkih godišnjaka SFRJ od 1954. do 1974. godine, Izdanje Saveznog zavoda za statistiku.

Iz datog pregleda može se zaključiti da je za vreme od 20 godina (1952 — 1972) izrečeno 198 smrtnih kazni. Od toga je u periodu od 1954 — 1964. godine 22 lica pomilovano. Ne' raspoložemo podacima koliko je bilo osuđenihi lica kojima je smrtna kazna zamenjena strogim zatvorom u trajanju od 20 godina, što bi nam sigurno pomoglo da realnije sagledano stvarnu primenu smrtne kazne u našem krivičnom zakonodavstvu. Međutim, iako ne raspoložemo tačnim podacima, možemo slobodno reći (a to je i dosadašnja praksa pokazala) da je negde oko 70% izrečenih smrtnih kazni zamenjeno strogim zatvorom u trajanju od 20 godina. Ako se ovome doda i mogućnost pomilovanja od Predsedništva SFRJ, onda proizilazi da se smrtna kazna kod nas vrlo retko primenjuje.

Statistički podaci o izricanju smrtne kazne pokazuju nam da su sudovi u početku često izricali ovu najsureoviju kaznu. Razloga ovako velikom broju izrečenih smrtnih kazni treba tražiti u uslovima u kojima se nakon oslobođenja, našla naša zemlja. Naime, u tim uslovima naša zemlja bila je okružena raznim neprijateljima koji nisu birali sredstva kako bi ugrozili našu nezavisnost. Otuda podatak da je za prve dve godine (1952. i 1953.) izrečeno više smrtnih kazni nego što su z anarednih 18 godina. Dalje, iz podataka se može videti da je u praksi smrtna kazna najviše izricana za kvalifikovano ubistvo i ubistvo u vršenju razbojništva i razbojničke krađe. Kod političkih krivičnih dela, kao što se iz podataka vidi, ta se kazna danas praktično više ne primenjuje.

Dakle, sadašnja praksa naših sudova pokazuje krajnju izuzetnost njene primene, što je u duhu i skladu sa Ustavom i Krivičnim zakonikom, te je i ubuduće koliko je to moguće treba izbegavati. Ovakva praksa je istovremeno i u skladu sa Rezolucijom V savetovanja Jugoslovenskog udruženja za krivično pravo i kriminologiju održano u Ohridu 1966. godine. U datoj Rezoluciji se između ostalog kaže: „Izmenjeni uslovi naše kriminalne politike, posmatrani u svetlu širokih humanističkih aplikacija u praksi našeg društva, zahtevaju da se ponovo preispita opravdanost daljeg zadržavanja smrtne kazne, koja se inače veoma restriktivno primenjuje u praksi naših sudova“).

Novi Ustav SFRJ zadržao je odredbu o izuzetnosti smrtne kazne (čl. 175 st. 2) i ta je odredba reprodukovana u čl. 32 st. 1 Nacrta Saveznog krivičnog zakona. U cilju što većeg ograničenja smrtne kazne i što veće izuzetnosti njenog izricanja, Nacrt u čl. 33 st. 2 ostavlja mogućnost sudu da i kad postoje uslovi za izricanje smrtne kazne, može umesto ove kazne izreći kaznu zatvora od 20 godina. Takva mogućnost postoji i u sadašnjem pozitivnom Krivičnom zakoniku, ali samo kao zamena za smrtnu kaznu (čl. 29 st. 2 KZ). Međutim, sadašnja formulacija Nacrta izbegava izraz „zamena“, da u presudi ne bi dolazilo do izricanja smrtne kazne i njenog istovremenog zamenjivanja u kaznu zatvora od 20 godina, što se od strane suodva vrlo često činilo. Ta „zamena“ mora uvek prethoditi aktu izricanja kazne i zato u takvom slučaju u dispozitivu presude ne treba da figurira smrtna kazna. Dakle,

⁵⁾ Rezolucija V savetovanja Jugoslovenskog udruženja za krivično pravo i kriminologiju, održano od 12—14. maja 1966. godine u Ohridu, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 3, 1966. god., str. 448,

formulacija Nacrta sada na to nedvosmisleno ukazuje. Mišljenja smo da je ovakva formulacija bolja, jer ona olakšava sudu da nađe odgovarajuću meru za svaki konkretan slučaj.

I na kraju, imajući u vidu ne samo stalni porast kriminaliteta, već i pojavu sve organizovanijih okrutnih zločina i zločinaca, naše krivično zakonodavstvo prihvatilo je shvatanje, koje je na žalost za sada jedino ispravno i realno — zadržalo je smrtnu kaznu kao sasvim izuzetnu meru kažnjavanja. Izuzetnu po tome što je propisana (i to uvek samo alternativno uz kaznu strogog zatvora) samo za najteže slučajeve onih krivičnih dela za koja je zakonom propisano, a još izuzetniju po tome što se u praksi smrtna kazna teško izriče, a još ređe izvršava. Na taj način se naša zemlja postepeno približava onim zemljama (Belgija, Luksemburg, Monako, Finska i dr) u kojima je smrtna kazna de fakto ukinuta, tj. gde je mogućnost izricanja smrtno kazne zakonom predviđena, ali se u stvarnosti već godinama ne izriče.

VIDOJE MILADINOVIC
assistant à la Faculté
de droit de Niš

LA PEINE DE MORT DANS NOTRE LÉGISLATION ET DANS LA PRATIQUE JUDICIAIRE AU COURS DES TRENTE DERNIÈRES ANNÉES

R é s u m é

Sous ce titre l'auteur a exposé la question de la peine de mort avec un aperçu spécial sur l'application de cette peine dans notre législation pénale pendant les trente dernières années. Dans la première partie il a présenté brièvement le développement historique de cette peine qui est la plus ancienne et en même temps la plus lourde. Jadis la peine de mort était prévue pour un grand nombre d'infractions. Cependant, aujourd'hui la peine de mort dans la plupart des pays est appliquée de moins en moins et dans certains pays elle a été abolie.

Dans la deuxième partie de cet article l'auteur a exposé la question de la peine de mort dans notre législation et dans la pratique judiciaire au cours des trente dernières années. Notre Code pénal prévoit dans son système pénal aussi la peine de mort, mais seulement comme une mesure exceptionnelle de punition pour un très petit nombre d'infractions les plus lourdes. Ensuite le Code de procédure criminelle prévoit les prescriptions qui augmentent les garanties de procès tant dans le sens de la détermination de la vérité matérielle qu'en ce qui concerne l'application de cette peine la plus lourde. En présentant un compte rendu des peines de mort prononcées depuis 1952 jusqu'en 1972 l'auteur constate que la pratique actuelle de nos tribunaux fait ressortir le caractère absolument exceptionnel de son application, de sorte qu'il est nécessaire de l'éviter dans l'avenir autant que possible. Brièvement, l'auteur s'est efforcé d'éclaircir les problèmes qui se posent devant les prescriptions légales et la pratique judiciaire avec la ferme intention de contribuer par son travail à ce que dans l'avenir le plus proche cette peine soit classée dans l'histoire du passé.